

Attention can be compared with a thermometer, which makes it possible to draw conclusions about the advantages of teaching methods and the correctness of its organization. Since attention reveals the attitude of the person to the object to which the consciousness is directed, then the importance of objects, phenomena plays an important role for a person when focusing attention. Personality, being in a cheerful state, actively, busily refers to objects and phenomena of the surrounding reality, to his own experiences: he perceives something, remembers, and thinks about something. In such cases, he focuses his consciousness on what he perceives, memorizes, experiences, that is, he is attentive to something. Attention at the same time plays the most important role. Without attention we could not concentrate, focus on objects, phenomena. Attention is required in all varieties of sensory, intellectual and motor activity.

The same attention of a teenager is characterized not only by volume but also by specific selectivity. It becomes more arbitrary and can be intentional. A teenager can keep a high intensity of attention for a long time. He has the ability to concentrate quickly and clearly distribute his attention. Attention of a teenager becomes a well-managed, controlled process and exciting activity. That is why the article analyzes the steadiness attention of adolescents on the basis of an example from empirical research.

Key words: *attention, psychological peculiarities, development, stability of attention.*

Стаття надійшла 25 грудня 2017 р.

УДК 159.99

Г. В. Романюк

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Розглянуто особливості становлення професійної ідентичності у студентів-психологів, етапи формування професійної ідентичності, вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на їх становлення. Проаналізовано структуру професійної ідентичності та виявлено основні показники сформованості професійної ідентичності у студентській молоді. Теоретично доведено, що професійна ідентичність є одним із головних психологічних компонентів, який формує розвиток студента під час навчання.

Ключові слова: *професійна ідентичність, саморозвиток, Я-концепція, професійне самовизначення, професійний статус, професіоналізм.*

Постановка проблеми. У сучасному світі, який характеризується швидким розвитком у всіх сферах життя людини, однією

з актуальних дослідницьких проблем є професійна ідентичність студентів. Проблема формування та становлення професійної ідентичності студентів особливо загострилась в недавні роки. Дуже часто вони не можуть себе ідентифікувати із цією професією, взаємодіяти у групі, знайти себе. Саме до актуальних перешкод зі встановлення професійної ідентичності можна віднести професійну адаптацію, професійне навчання, розвиток, діяльність. Саме тому у студентів виникають сумніви правильного вибору професії, а також існує певна незадоволеність навчальним процесом.

Щоб досягти професійної ідентичності особистість насамперед повинна мати бажання і прагнення до розвитку у цій професії, вдосконалюватися, працювати над собою, саморозвиватися, реалізовувати свої можливості через власний професійний досвід, відкривати в собі потенціал, виховувати ті якості, які найбільше потрібні у майбутній роботі.

Важливу роль у формування професійної ідентичності виконує взаємодія студентів в групі, міжособистісні відносини, соціально-психологічний клімат, згуртованість членів групи. Саме за допомогою групи, до якої входить індивід, її підтримки, простоти відносин, дружелюбності залежить досягнення високого рівня професійної ідентичності.

Детальніше розглянемо формування професійної ідентичності студентів-психологів. Особливо важливо для студентів-психологів є усвідомлення своєї професії, її важливості, прийняття, розуміння та реалізація своєї ролі.

Велику роль у формуванні професійної ідентичності займає професійна підготовка. Саме за допомогою професійної підготовки у майбутніх психологів формується професійна компетентність, вдосконалюються професійні навички, виробляється вміння взаємодіяти з іншими, покращується культура спілкування, розвивається професійна інтуїція.

Варто зауважити на те, що саме під час навчання у ВНЗ майбутній психолог усвідомлює свою роль, виробляє в собі уміння співпрацювати в групі і не тільки, розуміти інших, проявляти емпатію, приймати самостійно відповідальні рішення та інше.

Стан дослідження. Проблемі професійної ідентичності присвячені наукові доробки і вітчизняних (Ж. Вірна, В. Зливкова, Г. Ложкіна, А. Борисюк, І. Дружиніна, А. Лукіячук, Г. Балла, Н. Волянюк, Н. Чепелева, Н. Пов'якель, М. Марусинець, В. Павлюх, Н. Антонової та ін.), і зарубіжних (Е. Еріксон, Д. С'юпер, Дж. Холланд, Ф. Вондрачек, Д. Блуштейн, Дж. Марсія, Е. Гінцберг, Ф. Парсонс, Р. Фінчмана,

Дж. Зонненфелд, М. Аргайл, Л. Шнейдер, Є. Клімов, Н. Іванова, О. Єрмолаєва, Т. Рум'янцева, І. Родічкіна, Є. Зеєр, О. Кір'янова, Ю. Поваренкова) науковців.

Зарубіжні дослідники професійну ідентичність визначають насамперед як професійний вибір, а також знаходження себе в професії, усвідомлення приналежності до групи і ототожнення себе з нею. На відміну від зарубіжних дослідників, вітчизняні психологи розглядали професійну ідентичність як важливий тривалий процес, який спрямований на розвиток особистості, самовизначення, взаємодію у групі, відчуття приналежності та визнання групою, а також виконання важливих ролей та набуття статусу професійної ідентичності.

Метою статті є теоретичне дослідження становлення професійної ідентичності студентської молоді.

Виклад основних положень. Введення в психологію та поширення терміну «ідентичність» пов'язане з працями Е. Еріксон. На думку вченого, ідентичність визначається як внутрішня неперервність, самопереживання індивіда, внутрішня рівність між собою, тотожність особистості, важлива характеристика її цілісності та зрілості, інтеграція переживань людиною своєї тотожності з визначеними соціальними групами [1].

Його концепція розвитку особистості мала значний вплив на формування цього феномена. Формування ідентичності постає як «процес одночасного відображення і спостереження, що протікає на всіх рівнях психічної діяльності, за допомогою якого індивід оцінює себе з погляду того, як інші, на його думку, оцінюють його у порівнянні із собою... У той же час він оцінює судження про нього з погляду того, як він сприймає себе у порівнянні з типами, важливими для нього. На щастя, цей процес протікає здебільшого підсвідомо» [2, с. 32].

У 20-х роках дослідники Е. Шпрангер, Ш. Бюлер та ін. зазначали, що однією з основних складових юнацького віку є пошук свого місця в житті та вибір професії. Одним з перших досліджував це питання Е. Гінцберг, який стверджував, що професійний вибір – це тривалий і складний процес, триває понад десять років, що охоплює низку взаємопов'язаних рішень. Цей процес є незворотнім, оскільки більш ранні рішення надалі обмежують нові можливості, що закінчується своєрідним компромісом між зовнішніми і внутрішніми факторами. Професійний розвиток за Е. Гінцбергом визначається як послідовність якісно специфічних фаз, де розділовим критерієм виступають зміст і форма переведення індивідуальних імпульсів у професійні бажання [3].

Д. Стюпер стверджував, що людина прагне вибрати професію, яка відповідає її уявленням про себе. Якщо вибрана професія відповідає Я – концепції людини, то вона досягає самоактуалізації. Також вчений вводить поняття професійної зрілості, що стосується особистості, поведінка якої відповідає завданням професійного розвитку, характерним для цього віку. Принципове значення мають індивідуальні професійні переваги й типи кар'єри як способи реалізації індивідом Я – концепції [4].

Вагомий внесок у дослідженні професійної ідентичності зробила Л. Шнейдер. У своїх працях вона обґрунтувала психологічну концепцію професійної ідентичності. У концепції вказується на те, що становлення професійної ідентичності відбувається в межах професії. Поняття «професія» задає змістові характеристики професійної ідентичності. Але професійна ідентичність не зводиться, власне, до професіоналізму, це результат професійного самовизначення, персоналізації та самоорганізації. Тому Л. Шнейдер визначає професійну ідентичність як психологічну категорію, яка стосується усвідомлення своєї приналежності до певної професії, певної професійної спільноти. Вона детермінується професійним спілкуванням і професійним досвідом та репрезентується за допомогою мовних засобів через образ «Я» [5].

Наведемо позицію Т. Стефаненко, який трактує професійну ідентичність не тільки як усвідомлення своєї тотожності з професійною спільнотою, але і як її оцінку, психологічну значущість членства в ній, своєрідну ментальність, відчуття своєї професійної компетентності, самостійності та самоефективності, тобто переживання своєї професійної цілісності і визначеності. Тут акцент зміщується з ділової і соціально-психологічної, трудової вираженості до самовираження, до образу «Я» [3].

Згідно з поглядами Ю. Поваренкової професійна ідентичність розглядається як явище системне, динамічне і рівневе, пов'язане з іншими елементами професійного розвитку, зокрема, професійним самовизначенням, професійною самооцінкою, професійною деформацією тощо [6].

Українські дослідники Н. Чепелева та Н. Пов'якель визначають професійну ідентичність як головну ланку особистісної підготовки психолога та невід'ємну складову професійної самосвідомості особистості. Її основні характеристики – це сприйняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, сформовані мотиваційні структури, що спонукають особистість до ефективної практичної діяльності та до постійного особистісного самовдосконалення [7].

Важливий погляд на формування професійної ідентичності висуває М. Марусинець. Вона зауважує на соціально-психологічні

чинники, не надаючи важливого значення нормативним, соціальним, та особистісним чинникам. Вона вважає, що зміни, які відбулися в сучасному суспільстві, впливають на формування важливості поглядів молоді. І тому у формуванні професійної ідентичності головним є такий чинник, як самоствердження особистості. До нього можна віднести матеріальне забезпечення, соціальний статус, можливості самоактуалізації, досягнення кар'єри [8].

Л. Подоляк визначає, що становлення майбутнього професіонала починається саме під час навчання у вищому навчальному закладі, а отже, важливим завданням, актуальним для університетської освіти, є формування навчальної діяльності, тобто вміння вчитися в умовах вищої школи. «У процесі професійного навчання трансформується структура свідомості студента, формується соціально – професійний аспект його «Я – концепції», професіоналізуються психічні процеси і стани».

Крім того, навчально-професійна діяльність найбільш інтенсивно впливає на особистісне зростання та професійне становлення студентів, оскільки саме у процесі навчально-професійної діяльності виникають такі новоутворення студентського віку, як професійна ідентичність, професійна рефлексія, професійне мислення та готовність до професійної діяльності [9, с. 79].

С. Максименко зазначає, що особистісне зростання особистості студентів є важливою передумовою професійного становлення особистості, що ґрунтується на психологічній та особистісній зрілості майбутніх фахівців, зумовлює виникнення такої необхідної складової особистості фахівця, як професійна ідентичність, що є невід'ємним компонентом професійної самосвідомості особистості, основними характеристиками якої є прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, сформовані мотиваційні структури, що спонукають особистість до ефективної практичної діяльності. Несформована професійна ідентичність навіть при високому рівні теоретичних знань та відпрацьованих умінь не дає змоги фахівцеві впевнено почувати себе в процесі виконання професійних обов'язків [10, с. 383].

Професійна ідентичність фахівця формується і вдосконалюється у процесі роботи над собою. На самостійне формування професійної ідентичності здійснюється вплив низки факторів: зростання мотивації до самопізнання; усвідомлення власних потреб образів і перспектив професійного і особистісного майбутнього; постановка цілей для підтримки і розвитку образу Я; представлення індивідові максимального зворотнього зв'язку в його особистісних виявах, професійній поведінці [11].

Л. Шнейдер вважає, що на формування професійно ідентичності впливають зовнішні та внутрішні джерела. Дослідниця зазначає, що внутрішні джерела формування професійної ідентичності є більш значущими у розвитку професійної ідентичності в нашому суспільстві. До них можна віднести:

- характер прояву та самоприйняття екзистенційного та функціонального Я;
- емоційно-позитивне тло, на якому відбувалось отримання інформації про професію;
- позитивне сприйняття себе як суб'єкта професійної діяльності;
- емоційно-позитивне сприйняття своєї приналежності до професійної спільноти;
- готовність спеціаліста прийняти на себе професійну відповідальність;
- характер прояву та самоприйняття екзистенційного та функціонального Я;
- мотиваційна активність до реалізації себе у вибраній професії [5].

Серед чинників розвитку професійної ідентичності науковці виокремлюють:

- професійну обізнаність (поінформованість);
- емоційно-позитивне сприйняття інформації про професію та себе як майбутнього професіонала;
- ідеальні образи вибраної професії;
- усвідомлення своєї приналежності до професії;
- очікування індивіда та можливості соціальних перспектив, які дає ця професія;
- сформованість образу «Я»;
- професійне спілкування та взаємодію студентів з фахівцями професійної спільноти тощо [12, с. 32–34].

Варто зауважити, що формування професійної ідентичності через професійну підготовку має свої особливості, які полягають не лише у засвоєнні теоретичних знань, а й у формуванні професійно важливих якостей майбутнього психолога. Тому, на думку вчених, варто займатися особистісною підготовкою майбутніх психологів, зокрема формувати вміння бачити в людині, яка потребує психологічної допомоги, рівного собі, а не спосіб прояву власних амбіцій чи суб'єкта для експериментування. Тому під особистісною готовністю слід розуміти особистісну орієнтованість майбутнього психолога, вміння йти не від себе, а від клієнта та його проблем [13].

Без сумніву, професійна ідентичність як вагома складова ідентичності має цілісну та складну структуру. Структура професійної ідентичності розбудовується залежності від сформованості ціннісних орієнтувань особистості, образу «Я» в професії, очевидно, що складовими є: професійне самопізнання, самоставлення й саморегуляція. Безперечно, умовами позитивної професійної ідентичності є реалізація потреби індивіда у самоповазі й саморозвитку, ідентифікація особи з професійною спільнотою й набуття власне значущого статусу в межах цієї спільноти, ціннісне ставлення особистості до норм, традицій, сутності професійної справи, спрямованість спеціаліста до саморозвитку й реалізації у професійному плані.

До структури професійної ідентичності можна віднести такі компоненти: професійна самосвідомість, Я-концепція, професіоналізація, професійне самовизначення, професійний статус. На думку А. Борисюк, становлення професійної ідентичності залежить від сформованих у особистості таких важливих складових, як професійна самовизначеність, саморозвиток, професійний статус, професіоналізм, професіогенез, професійна компетентність, самосвідомість, самоповага, особистісна безпека, зниження тривожності, самовдосконалення тощо. Саме ця структура професійної ідентичності є певним шляхом до досягнення студентами професійної ідентичності [14].

Висновки. Професійна ідентичність є одним із головних психологічних компонентів, який формує розвиток студента під час навчання. Важлива роль у формуванні професійної ідентичності належить структурі професійної ідентичності. На думку багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, до структури професійної ідентичності студента входять такі компоненти, як професіоналізація, професійна самосвідомість, професійний статус, самовизначення, професійна Я-концепція. Усі ці компоненти виконують важливу функцію у формуванні професійної ідентичності студентської молоді. Також у становленні професійної ідентичності студентської молоді визначальним є навчання у вищому навчальному закладі. Оскільки саме під час навчання формується структура свідомості, розвивається професійна діяльність, зростає мотивація до самопізнання, розкривається особистісний потенціал. Перспектива подальшого дослідження полягає у визначенні впливу рівня сформованості професійної ідентичності на становлення майбутнього професіонала.

1. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон; пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – М.: Издательская группа «Прогрес», 1996. – 344 с.

2. Эриксон. Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон; пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – 2-е изд. – М.: Флинта; МПСИ; Прогресс, 2006. – 352 с.
3. Столяренко. Л. Д. Педагогическая психология: учеб. пособие для студ. визов / Л. Д. Столяренко. – 2-е изд., перераб., доп. – Ростов-н/Д: Феникс, 2003. – 542 с.
4. Syper D. E. Vocational development / D. E. Super. – N.-Y., 1957. – 391 p.
5. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, екперимент, тренинг: учебное пособие / Л. Б. Шнейдер. – М.: МСПИ; Воронеж НПО «МОДЭК», 2004. – 600 с.
6. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального ствновления человека / Ю. П. Поваренков. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
7. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // Психологія: зб. наук. праць. – К.: НПУ, 1998. – Вип. 3. – С. 35–41.
8. Марусинець М. Прикладні аспекти дослідження професійної ідентичності особистості / М. Марусинець // Соціальна психологія. – 2005. – № 3 (11). – С. 90–97.
9. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – М.: Аспект-Пресс, 2003. – 368 с.
10. Медична психологія: підручник для студ. вищих навч. закл. / С. Д. Максимко, І. А. Коваль, К. С. Максименко, М. В. Папуча; за ред. С. Д. Максименка. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 520 с.
11. Емельянова О. Я. Формирование профессиональное идентичности с целью адаптации работника к деятельности по специальности / О. Я. Емельянова // Вестник ВГУ. – 2005. – № 2. – С. 153–156.
12. Дружиніна І. А. Особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів в умовах вузівської підготовки / І. А. Дружиніна // Актуальні проблеми діяльності психологічної служби системи освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Суми, 11–12 квітня 2006 р.). – Суми, 2006. – С. 32–34.
13. Гарбузова Г. В. Эмпирические критерии формирования профессиональной идентичности студентов / Г. В. Гарбузова // Управление общественными и экономическими системами. – 2007. – № 1. – С. 3–14.
14. Борисюк А. С. Соціально-психологічні аспекти професійного самовизначення особистості / А. С. Борисюк // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетика психологія. Медична психологія; за ред. С. Д. Максименка. – К.: ДП « Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – Т. X. – Вип. 7. – С. 52–61.
15. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность / Л. Б. Шнейдер. – М.; Воронеж: «Модек», 2004.

Романюк Г. В. Теоретические основы изучения профессиональной идентичности студенческой молодежи

Рассмотрены особенности становления профессиональной идентичности студентов-психологов, этапы формирования профессиональной иден-

тичности, влияние внешних и внутренних факторов на их становление. Проанализирована структура профессиональной идентичности и выявлены основные показатели сформированности профессиональной идентичности у студенческой молодежи.

Теоретически доказано, что профессиональная идентичность выступает одним из главных психологических компонентов, формирующих развитие студента во время обучения.

Ключевые слова: *профессиональная идентичность, саморазвитие, Я-концепция, профессиональное самоопределение, профессиональный статус, профессионализм.*

Romaniuk A. V. Theoretical basis of studying professional identity of students

Features of the formation of professional identity of students-psychologists, stages of the formation of professional identity, the influence of external and internal factors on its formation are analyzed.

The structure of professional identity is analyzed and the main indicators of the formation of professional identity in the students' youth are revealed. It is theoretically proved that professional identity is one of the main psychological components, which forms the development of the student during training.

Professional identity is a lengthy process that helps young students to realize themselves in the profession, find personal meaning, play an important role in the group, feel belonging to a group, identify themselves within it.

The main components of professional identity are outlined: emotional-volitional, cognitive, and communicative. All these components, interacting with each other, contribute to the development of the personal professional competence.

It is established that the formation of professional integrity depends on such factors as social status, self-esteem, the discovery of personal meaning and many other components.

The actual obstacles to the establishment of professional identity are identified. They include professional adaptation, professional training, development, activities. That is why students have doubts about the right choice of profession, and there is some dissatisfaction with the educational process.

It is important to note that young students' training in higher educational establishments takes an important role in the development of their professional identity. During training the students form the structure of consciousness, develop professional activity, increase motivation to self-cognition and their personal potential is revealed.

Various factors and components that affect the development of students' awareness and sense of professional identity and achievement of professional level are identified in scientific quests.

Key words: *professional identity, self-development, self-concept, professional self-identification, professional status, professionalism.*

Стаття надійшла 25 грудня 2017 р.